

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Іванов Олексій Олександрович

УДК: 1:316.3 + 613

**ЗДОРОВ'Я У ДИСКУРСІ
СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ ЛЮДИНИ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
Борінштейн Євген Русланович,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри філософії та соціології.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
професор кафедри
загальногуманітарних дисциплін;

кандидат філософських наук
Кримець Людмила Володимирівна,
Національний університет оборони України,
старший науковий співробітник.

Захист відбудеться «__» _____ 2013 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська, 36.

Автореферат розісланий «__» _____ 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балащенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В контексті системної трансформації сучасного суспільства проблема здоров'я людини, її життєвого світу, смислодоцільності існування, соціокультурного самовираження сфокусована на побудові гармонійних взаємовідносин індивідуального та соціального. Здоров'я в умовах науково-технічного прогресу та стрімкого розвитку новітніх технологій є показником якості суспільного життя, його життєздатності та успішного прогнозованого майбутнього, виразником рівня гуманоцентризму державної політики.

Соціально-філософське осмислення феномену здоров'я зумовлене необхідністю концептуального обґрунтування інноваційної моделі розвитку суспільства, визначенням його методологічних імперативів, цивілізаційних векторів динаміки соціокультурного зростання України. Глобалізаційна технократизація цінностей, дегуманізація та комерціалізація духовного спрямовують наукову рефлексію проблеми здоров'я людини у русло її геобіосоціальності, до креативів ноосферного мислення, в абрисі раціонального та ірраціонального, в екзистенцію самотворення та до пошуків смислів у прагматично доцільному соціумі, в його духовній сфері.

Цивілізаційні тенденції, які спрямовані на соціобіотехнологізацію здоров'я, медикалізацію різних сфер людського існування призводять до структурних зрушень у всіх сферах життя. Наповнення ціннісно-екзистенційними смислами ідеї здоров'я, акцентуація в даному контексті питання ставлення індивіда до себе, до соціального оточення, до життя загалом є умовою розбудови архітектоніки сучасної наукової парадигми, збереження цілісності індивідуального світу людини та соціокультурного прогресу нації.

Осмисленню проблеми здоров'я в даному дискурсі як у вітчизняних, так і в зарубіжних соціально-філософських рефлексіях приділялась недостатня увага, що і спонукало нас до постановки та розв'язання **наукового завдання**, яке полягає в дослідженні феномену здоров'я в контексті соціального буття людини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах наукової тематики кафедри філософії і соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (№011U010462) (тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради університету, протокол №10 від 31.05.2012 р.) і є одним із аспектів соціально-філософського осмислення проблеми здоров'я у сучасному бутті.

Мета дисертаційного дослідження: розкрити феномен здоров'я в контексті соціального буття людини.

Реалізація зазначеної мети зумовила постановку та вирішення наступних завдань:

- здійснити ретроспективний аналіз філософських уявлень про феномен здоров'я людини;
- експлікувати поняття здоров'я в соціально-філософському аспекті;
- розкрити методологічні засади філософського аналізу проблеми здоров'я в контексті соціального буття людини;
- означити духовні чинники концепту «здоров'я-нездоров'я» в екзистенційних смислах самовизначення особистості;
- дослідити трансформації феномену соціального здоров'я у вимірі соціобіотехнологій;
- обґрунтувати ціннісні аспекти соціальної детермінації здоров'я людини у соціокультурному вимірі.

Об'єктом дослідження є соціальне буття людини.

Предметом дослідження є феномен здоров'я у дискурсі соціального буття людини.

Методи дослідження визначають вирішення поставлених завдань, виходячи із загальних методологічних принципів наукового дослідження. Культурно-історичний метод дав можливість проаналізувати динаміку соціально-філософських поглядів на феномен здоров'я в контексті соціального буття людини різних епох. Системний метод обраний для цілісного осмислення феномену здоров'я в людському бутті, де здоров'я розглядалось як складна система, у якій взаємопов'язані біологічна, соціальна, особистісна, екзистенційна та духовна складові. Синергетичний підхід, який відповідає самоорганізаційній характеристиці цілісності феномену здоров'я. Компаративістський метод використаний при аналізі геобіосоціальних концепцій. Розкриття взаємозв'язків феномену здоров'я людини з її суспільним існуванням, аналіз особистісних смислів поняття «нездоров'я» в модусах духовного досліджено в контексті методологічних дискурсів філософської антропології, екзистенціалізму та персоналізму. В межах наукового аналізу використано категоріальний апарат, що виконує функцію теоретичного і практичного освоєння соціокультурної дійсності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в українській соціально-філософській думці було розкрито феномен здоров'я в дискурсі соціального буття людини.

Розв'язання поставлених завдань сприяло досягненню мети роботи, обумовило наукову новизну дослідження.

Вперше:

- встановлено, що здоров'я людини конститується і конструюється через вимір її соціального буття. Однією із умов здорового організму є його функціонування як цілісності, коли людина постає як метасистема, в якій, окрім інших підсистем, тіло і дух є відкритою трансперсональною можливістю в контексті «здоров'я-нездоров'я». Зовнішні, соціокультурні та внутрішні, індивідуальні чинники, є мірою творення персональної свободи, світоглядної довершеності в особистісному становленні людини;
- обґрунтовано, що аксіологічний статус феномену здоров'я в контексті медикалізації та соціобіотехнологізації характеризується редукцією цілісності феномену здоров'я до матеріального рівня в граничних межах людиновимірності соціокультурного буття.

Уточнено:

- поняття особистості як автопоетичного утворення, самоорганізованої системи, яка постійно синтезує сама себе, конструюючи власне тілесне існування, соціальне буття і світ;
- сутність феномену «медикалізації», який трансформує рівні суспільної свідомості у морально-етичній, економічній, політико-правовій та інших сферах, спонукаючи людину і медицину до взаємодії на рівні світогляду, до вирішення проблем життя і смерті, свободи і несвободи, дійсного і можливого тощо;
- специфіку понять «спосіб життя» та «стиль життя» у контексті філософії здоров'я як таких, що виконують здоров'ярегулюючу функцію. Встановлено, що спосіб життя є соціокультурним явищем і пов'язує духовний та матеріальний світ суспільства, а стиль життя – поєднує духовний та матеріальний світ людини;
- положення, що в суспільстві, яке трансформується, цінність феномену людського здоров'я може проявлятися через медикалізацію індивідуального та соціального буття, сприяє формуванню нового типу духовності, що ґрунтується на економічно-прагматичній його складовій, в контексті якої сучасна людина прагне отримати здоров'я, витрачаючи мінімум зусиль.

Отримали подальший розвиток:

- положення про те, що осмислене людиною нездоров'я трактується як один із факторів стабілізації персонального буття, духовний атрактор, що підводить людину до переходу на новий рівень саморозвитку.

Відновлення власної цілісності, ідентичності є процесом самопізнання і неможливе без активних особистісних зусиль особистості;

- сократичний метод, спроектований на проблему «здорov'я – нездорov'я», який мислиться як метод екзистенційного діалогу, в процесі якого особистість має можливість поглибити рівень власного самоусвідомлення;
- концепція семіотичної природи хвороби, що розглядає даний феномен в якості знакової системи. Мова тілесності є джерелом інформації, засобом пізнання якої може бути гносеологічний акт перетворення тілесної трансформації в знак, що спонукає до необхідності формування нової мови загальної медичної допомоги в контексті символічної комунікації, системи підготовки медичних кадрів, розробки інноваційних моделей навчання спеціалістів та профілактики захворювань.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що основні положення роботи можуть бути використані при викладанні курсів з філософії, соціальної філософії, філософії історії, філософії освіти, філософської антропології, соціології здорov'я, а також дисциплін, пов'язаних із впливом розвитку соціотехнічного прогресу на духовне буття людини. Результати дисертаційної роботи можна використовувати при розробці навчальних курсів з філософії здорov'я, основ здорov'я, валеології, аксіології. Матеріал роботи має теоретичну цінність при виробленні методологічних підходів сучасної парадигми до формування здорового способу та стилю життя.

Результати дослідження дають можливість поглибити розуміння феномену здорov'я людини з позицій її соціального буття і можуть бути застосовані для формування нових підходів до аналізу проблеми здорov'я. Отриманий матеріал має науково-теоретичну цінність для філософських рефлексій феномену здорov'я у контексті новітніх науково-технічних тенденцій.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася під час колективного обговорення на постійно діючих науково-методологічних семінарах кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», а також під час виступів дисертанта на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях. Серед них: Міжнародна науково-практична конференція «Освіта та економіка у пошуках діалогу» (Одеса, 5-6 квітня 2012 р.); Міжнародна наукова конференція «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 2-3 жовтня 2012 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша» (Луцьк, 16 квітня 2013 р.); Міжнародна

наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013» (Київ, 16-17 квітня 2013 р.); VI Всеукраїнська науково-методична конференція «Східні слов'яни: історія, мова, культура, переклад» (Дніпродзержинськ, 17-18 квітня 2013 р.); Міжнародна наукова конференція «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 р.); Міжнародна конференція «В. І. Вернадський і глобальні проблеми сучасної цивілізації» (Сімферополь, 23-25 квітня 2013 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлені у 12 публікаціях. Серед них: 5 статей у провідних наукових фахових виданнях; 7 – тези та матеріали конференцій (усі публікації без співавторів).

Структура дисертації. Специфіка предмету дослідження, мета і завдання, послідовність викладу матеріалу обумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 213 сторінок, основний текст – 188. Список літератури становить 218 позицій на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет, охарактеризовано методи, наукову новизну, теоретичну та практичну цінність результатів роботи, їх апробацію, публікації, зазначено структуру дисертації.

У **першому розділі «Соціально-філософський вимір здоров'я»** осмислено основні філософські підходи щодо феномену здоров'я людини та визначається сучасний стан наукової розробленості проблеми в концепціях соціально-філософського дискурсу.

У **підрозділі 1.1 «Ретроспектива поглядів на людське здоров'я»** досліджуються соціально-історичні аспекти формування і розвитку філософських підходів щодо здоров'я людини у зарубіжній та вітчизняній науковій думці. Розкрито світоглядні засади трактування поняття здоров'я в західній та східній парадигмах мислення.

Здійснено структурно-історичний аналіз феномену здоров'я у дискурсі соціального буття людини, починаючи з античної філософії, середньовіччя, епохи Відродження, Нового часу і до сьогодення. На основі досліджень філософської спадщини Геракліта, Піфагора, Арістотеля, Платона, Епікура, Діогена, Тіта Лукреція Кара, Сенеки, Авіцени, А. Блаженного, Ф. Аквінського, М. Кузанського, Ф. Бекона, Б. Спінози, Г. Гегеля, І. Канта та ін. розкрито неоднозначність і багатоплановість даного феномену в концептуальних стратегіях мислення. Проаналізовано взаємозв'язок духовного та тілесного у східній традиції в контексті підпорядкованості певному космічному закону, де

здоров'я людини залежить від узгодженості її поведінки з космічними правилами буття та вмінням налаштувати власні думки і діяння задля тілесного, соціального та душевного благополуччя.

Осмилено вітчизняну історико-соціальну традицію досліджуваного проблемного поля: екзистенційно-персоналістичний напрямок (Г. Сковорода, В. Соловйов, Л. Толстой та ін.), кордрцентричний (П. Юркевич, В. Розанов та ін.), холістичний (М. Амосов, О. Васильєва, Ф. Філатов), соціокультурний (Є. Борінштейн, О. Васильєва, Д. Карамішев, І. Мисик, М. Романенко, О. Федько та ін.). Дані праці є методологічним підґрунтям та мають певну концептуальну спрямованість для осмислення феномену здоров'я в контексті проблеми соціальності людини. Розглянуто категорію здоров'я в структурі моральної свідомості особистості, соціокультурні чинники його укріплення і реабілітації.

В підрозділі 1.2 «Феномен здоров'я в дискурсі соціально-філософської рефлексії» аналізується стан дослідження проблеми здоров'я людини в контексті соціально-філософського осмислення. Доведено, що феномен здоров'я є складною системою, стан якої детермінується медико-біологічними, науково-технічними, екологічними, соціально-політичними, екзистенційними, духовно-моральними факторами. Відмічено тенденцію до формування сучасними вченими власних концептуальних підходів щодо проблеми здоров'я, зв'язку соціального, духовно-морального та біологічного. Основними векторами соціально-філософського аналізу феномену здоров'я є дослідження його у якості соціокультурної величини; осмислення в контексті людського світогляду; соціально-філософська рефлексія співвідношення здоров'я і способу та стилю життя людини. Соціальне буття людини розглядалось як сфера існування соціалізованої особистості, у якій індивідуальне та соціальне перебуває у екзистенційній єдності, де стирається межа між матеріальним та ідеальним. В основі соціального буття людини лежить взаємодія системи цінностей особистості із аксіосферою суспільства (О. Астаф'єва, О. Башмакова, І. Доннікова, М. Каган, Р. Сірко та ін.).

Проаналізовано феномен здоров'я у взаємозв'язку із соціокультурними ідеалами, а також у викликах технологічного прогресу щодо життя і здоров'я людини (В. Дегтярьова, М. Кисельова, Н. Колотій, В. Копа, В. Косяк, Н. Мачинська, О. Мордвинов, О. Пунченко, О. Соколов, О. Терент'єв та ін.). Процес технологізації здоров'я може призвести не тільки до трансформації взаємозв'язків біологічного і соціального в людині. Стан здоров'я пов'язаний із духовно-моральною та культурною сферою суспільства, особливості яких відбиваються на специфіці здоров'я у індивідуальному та суспільному масштабах.

Проблемі співвідношення феномену здоров'я зі світоглядними та особистісними чинниками у соціальному бутті людини присвячені дослідження М. Ахматдінової, В. Кабаєвої, А. І. Кавалерова, О. Клівер, А. Ковалевської, Л. Кримець, В. Кулініченка, І. Ларіонової, Ю. Лукіна та ін. Стан здоров'я індивіда залежить як від кількості соціопатогенних факторів, так і від ставлення особистості до власного здоров'я. За певних умов здоров'я людини може набувати смисложиттєвого змісту. Обґрунтовано необхідність переходу у сучасному науковому (медичному) знанні від редукціоністського осмислення проблеми здоров'я до холістичного.

На основі аналізу досліджень щодо здорового способу та стилю життя, які виконують здоров'ярегулюючу функцію (Н. Базелюк, Н. Волошко, Д. Ізуткін, Л. Лаврова, Г. Мелюхін та ін.), доведено, що передумовою ведення здорового способу життя є трансформація ціннісних аспектів здоров'я у певні смисложиттєві установки. Здоровий спосіб життя може виступати у якості одного із засобів подолання суперечностей у біосоціальній природі людини в умовах впливу науково-технічного прогресу на життєдіяльність людини.

У другому розділі **«Методологічні підходи до експлікації феномену здоров'я»** обґрунтовуються теоретико-методологічні підходи соціально-філософського аналізу даного феномену. При умові, що проблемі здоров'я приділяється значна увага сучасних вчених, на сьогодні не існує чітко визначених методологічних імперативів щодо аналізу даного поняття. Варіативність підходів до розуміння феномену здоров'я засвідчує доцільність його трактування з позицій холізму.

У підрозділі 2.1. *«Здоров'я в системі екзистенційних самовизначень людини»* здійснено рефлексію поняття здоров'я в екзистенційному вимірі соціальності людини.

Здійснено аналіз досліджень, положення яких є методологічним підґрунтям даної проблематики і знайшли своє відображення в наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних вчених: М. Бердяєва, М. Гайдеггера, А. Камю, Ж.-П. Сартра, Е. Сіорана, Л. Толстого, К. Ясперса та ін., сучасні наукові розвідки представлені в роботах А. Гагаріна, І. Галецької, М. Дмитрієвої, В. Ігнатова, С. Кримського, В. Лехцієра, М. Савчина, О. Халапсиса, Н. Шиловської та ін. Обґрунтовано твердження, що, будучи в центрі історичного поступу цивілізацій, людина є носієм і творцем феномену здоров'я.

Розглянуто феномен нездоров'я як екзистенційну проблему існування людини. Пояснено, що нездоров'я є смислодоцільною єдністю ідеї та її матеріального прояву, умовою для виникнення недуги та зміни властивостей людського тіла. Позбавлення від тілесних хвороб не гарантує повного одужання; «всі хвороби, від яких ми «вилікувались», ми носимо в собі, і вони

ніколи нас не залишають» (Е. Сіоран). Осмислена особистістю недуга накладає відбиток на її внутрішній світ і причетна до зміни світогляду, способу та стилю існування. Один зі способів вирішення даної проблеми – переорієнтація способів мислення, поведінки, підходів до життя, «вручення людині титулу творця самої себе» (Ж.-П. Сартр), що відображено і у сучасних працях одеської науково-філософської школи (О. Башмакова, С. Бондаревич, І. Єршова-Бабенко, Ю. Кокоріна, О. Медянова, Ю. Мадінова та ін.).

В контексті філософії здоров'я прослідковано духовний шлях недуги, доведено, що через соціальне буття хвора людина має шанс наблизити своє здорове майбутнє шляхом духовного катарсису, тілесного вдосконалення і соціальної взаємодії. Свідомість визначає сама себе через соціальне життя; дух людини удосконалює сам себе через тіло, яке є одним із засобів її інтеграції у соціальне буття.

Актуалізовано проблему інвалідності в контексті соціальності, яка може відчужувати людину як саму від себе, так і від суспільства. Екзистенційні смисли такого відчуження лежать у площині страхів людини як сфері небуття її буття: страх бути відкинутим суспільством, нереалізованість бажання бути здоровим, страх втратити свободу пересування, страх смерті і т. п. Оскільки, свободу людина усвідомлює через страхи (Ж.-П. Сартр), то звужуючи граничні межі страхів, людина стискає до потенційної «нульвимірності» екзистенціали хвороби, розширюючи тим самим межі здоров'я і соціальної самореалізації особистості. Даний підхід зводить і проблему інвалідності до здорового оптимізму, коли соціально-правові, політико-економічні, освітньо-культурні підходи щодо людей з особливими потребами є мірою турботи держави про людину і визначає статус держави, її розвитку і прогнозованого майбутнього.

Розкрито сутнісний підхід західної парадигми щодо лікування хвороб, коли здоров'я, як неусвідомлене буття, являє собою світ речей, що ховає від людини її суть. Таке буття повністю розчиняється у матеріальному, нівелюючи індивідуальність людини. Даний підхід характерний і для офіційної медицини, яка знімає з людини відповідальність за свої вчинки, протиставляючи страху смерті – надію на лікаря. З позицій східнослов'янської ментальності та світогляду доведено, що здоров'я, як певний спосіб індивідуального «буття у світі», можливе у випадку, коли ієрархія ціннісних смислів людини та умови її існування в соціумі перебувають у екзистенційній гармонії. Розглянуто феномен чесності перед собою в контексті взаємодії особистості із соціокультурним буттям. Обґрунтовано есхатологічно-онтологічні підходи до проблеми здоров'я. Іntenціональність ставлення людини до власного тіла в процесі екзистенційного переживання нездоров'я трансформується в можливість усвідомити себе

особистістю, а своє здоров'я мислити як іманентну особливість власної індивідуальності.

У підрозділі 2.2 «Персоналістичний контекст нездоров'я в модусах духовного» досліджується вплив духовних чинників на здоров'я людини в контексті її особистісного буття. Осмислено специфіку ставлення людини до свого здоров'я, до себе та до життя в контексті самоідентифікації та персональних самовизначень.

Доведено, що процес формування особистості невід'ємний від проблеми здоров'я людини, яка за посередництвом страждань переосмислює власний аксіологічний простір. Збої в роботі організму зумовлюють пориви нашого духу, а здоров'я – це те, в чому ми не є самі собою (Е. Сіоран). Проблеми зі здоров'ям, від яких не може позбавити медицина (невиліковні хронічні хвороби; не пояснювані медициною тілесні та психічні недуги людини і т.п.), стають свого роду життєвим уроком, що вчать особистість самостійно вирізняти елементи духовного її буття з того, що не підпадає під алгоритм медико-матеріалістичного мислення. В даному контексті відновлення повної персональної ідентичності з приходом недуги неможливе без активних духовних зусиль хворого.

Розглянуто феномен людського здоров'я через трактування нездоров'я як семіотичної системи і зазначено, що здоров'я та хвороба є символами у соціальному бутті людини, а тіло є джерелом певної інформації для особистості, адже «досвід тіла приводить нас до визнання покладання смислу, смислопокладання...» (М. Мерло-Понті). Мова тілесності, як знакова система, пов'язує у собі тіло людини як фізичний об'єкт, її тілесність як соціокультурний концепт та особистість із її світоглядом. Хвороба як семіотична система, об'єднує тілесну трансформацію та специфіку переживання певної емоції. В контексті філософії здоров'я на основі принципів системності, цілісності осмислено принципи холістичної медицини, яка передбачає єдність біологічного, соціального та духовного рівнів буття.

Доведено, що зміни в здоров'ї можуть виступати фактором особистісного духовного зростання, обумовленого посередництвом тіла, специфіка якого несе у собі духовні істини, що потребують інтерпретації та персонального усвідомлення. Зазначено, що вплив недуги на особистість полягає у сприянні її відкритості до самої себе і допомозі у веденні діалогу з суспільством, зі світом на новому духовно-екзистенційному рівні. Будучи хаосом і бунтом тіла, хвороба спонукає людину до гармонії та рівноваженості.

У третьому розділі «Здоров'я і соціальне буття людини в контексті трансформації суспільства» з'ясовується вплив сучасних тенденцій суспільства, таких як соціобіотехнологізація та медикалізація на взаємозв'язок духовного зі здоров'ям.

В підрозділі 3.1 «Соціальна детермінація здоров'я» визначається взаємодія духовності та тілесності людини і обґрунтовується вплив соціокультурного на здоров'я.

На основі аналізу сучасних досліджень (Р. Арцишевський, Л. Бевзенко, С. Бондаревич, В. Геєць, Є. Головаха, Ю. Добролюбська, А. І. Кавалеров, Н. Паніна, М. Цибра, М. Шульга та ін.) доведено, що сучасне українське суспільство переживає період духовно-моральної кризи. Зниження здоров'я населення в даних умовах можна трактувати як механізм захисту суспільства від духовної деградації, укріплення його «соціального тону» (М. Цибра). Розглянуто еволюцію духовності людини, яка супроводжується зміщенням фокусу її уваги з матеріального світу – у світ духовного буття. Страх вмерти від зовнішньої небезпеки трансформувався в людини сучасного суспільства у страх вмерти від духовних страждань, виявитись непотрібним, відкинутим суспільством. Тому, в умовах комерціалізації духовності, де гроші вважаються мірою соціальної свободи, вищі цінності втрачають смисл, якщо не підкріплюються матеріальними благами, фінансовими активами.

В контексті філософії здоров'я зазначено, що духовно-моральна сфера буття суспільства, в умовах якого існує індивід, може слугувати передумовою ведення здорового способу та стилю життя, які можуть бути визначальними для збереження та формування індивідуального і соціального здоров'я. Притаманний людині суб'єктивний дух як форма її ставлення до самої себе, передбачає необхідність формування нових філософсько-світоглядних підходів на екологію людського духу, енергію людської думки, формування духовної самосвідомості, що є одним із засобів вирішення проблеми здоров'я людини.

У підрозділі 3.2 «Соціальне здоров'я у викликах науково-технічного прогресу» з'ясовується вплив соціобіотехнологізації здоров'я людини на її соціальне та духовне буття. Доведено, що на фоні певних труднощів у здійсненні державного нормативно-правового регулювання впровадження соціобіотехнологій у життя виникають проблеми біоетики, трансгуманізму, евгеніки, проблеми можливої зміни моральної, соціально-політичної (М. Фуко) та економічної структури суспільства, «кінця людської історії» (Ф. Фукуяма). Розкрито сучасні ризики соціобіотехнологізації, яка здатна перетворити людину в механізм, елементи якого можуть підлягати заміні, а здоров'я – в товар, як аргумент деморалізації і прагматизації суспільства. В таких умовах нівелюється цінність активності людського духу, відбувається відчуження людини від

власної природи (М. Бердяєв), де виникає небезпека домінування девіантної лінії розвитку всього суспільства, в якому проблематичним є соціальне здоров'я як людини, так і суспільства.

В контексті проблеми існування людини підлягає сумніву сенс впровадження у життя досягнень соціобіотехнологій, якщо вони можуть повністю змінити природу людини, демонструючи ступінь її віддаленості від своєї внутрішньої суті, відчуження від самої себе. В умовах соціального нездоров'я сучасного українського суспільства соціобіотехнології можуть виступати інструментом влади, засобом до прагматизації та десакралізації здоров'я. Для безпечної реалізації соціобіотехнологічних проектів необхідним є відповідний рівень культури взаємовідносин людини з природою та технікою, а також рівень її власної культури та самосвідомості.

На основі соціально-філософського аналізу тріади «здоров'я – ментальність – соціобіотехнології» показано зміни світогляду людини в сторону пріоритету технократичності мислення, що несе загрозу перевищити цінність самої людини, людського в людині, знівелювати її морально-етичні імперативи, поведінкові норми у соціальному бутті. Показано праксеологічну поляризацію наслідків соціобіотехнологій – з метою лікування фізичних хвороб, допомоги людині, а з іншого боку – з метою зміни геному людини, її клонування, селекції, трансформації в інший вид. Обґрунтовано необхідність цілісного розуміння людиною своєї увімкнутості в буття Космосу, пізнання самої себе і підготовки її до користування високотехнологічними здобутками наукової думки. Розкрито необхідність продукування нових стратегій мислення – біоетики, стратегії вітальності з метою трансформації аксіологічної вертикалі індивіда до духовних цінностей. В контексті геобіосоціальності осмислено потенціал ноосферного мислення, яке спроможне духовно об'єднати людство.

У підрозділі 3.3 «Здоров'я у системі ціннісних орієнтирів сучасного українського суспільства» розглянуто феномен здоров'я з позицій духовного зростання суспільної свідомості та її аксіологічних детермінант в контексті сучасного буття українського суспільства.

Здійснено аналіз процесів медикалізації, які ставлять під медичний контроль проблеми соціалізації, комунікації індивіда, самоідентифікації, свободи особистості тощо. Покладаючи на медицину відповідальність за власне здоров'я, людина вірить у те, що лікар краще знає її організм і, тим самим, делегує йому формування власної мотивації для духовного освоєння дійсності на противагу самостійного вирішення своїх проблем (І. Зола, П. Конрад, В. Лехцієр, Т. Шаш та ін.). Розкрито феномен патологізації існування суспільства та конкретної людини (Є. Головаха, Н. Паніна), що стало основою для стихійного культивування процесів медикалізації в українському

суспільстві наприкінці 90-х р. р. ХХ століття. Доведено, що модус відповідальності перекладається медициною на пацієнта, «оклеймованого» хворобою; це, з одного боку, ставить людину в ситуацію вибору між свободою та відповідальністю, а з іншого – спонукає її до духовного пошуку.

Осмилено феномен здоров'я в контексті «біо-влади», де поєднано потреби людини і можливості держави. Через тіло здоров'я стає об'єктом економічних відносин, комерціалізації. Для суспільної влади медикалізація є формою соціального контролю (І. Зола) та контролю девіантності (П. Конрад). З іншої сторони, вона володіє здатністю «вислизати» від загальнодержавного політичного контролю і може розвиватись, слідуючи законами «субполітики» медицини (У. Бек). Здоров'я, пропоноване медикалізацією, так само як і здоров'я, пропоноване соціобіотехнологіями, не є природним, вони є складовими індустрії здоров'я.

Проаналізовано ризики сучасного українського суспільства, яке перебуває в небезпеці маніпуляцій свідомістю на субстраті ціннісного статусу феномену здоров'я. Наслідком медикалізації є відчуження медицини від людини, яке породжує конфлікт у бутті традиційно сформованої сфери медичної етики. Це вказує на необхідність переосмислення моральних аспектів сучасної медицини. Також, медикалізація відповідальна за відчуження людини від самої себе, роблячи її безпомічною і спонукаючи відмовитись від можливості істинної самотворчості. В умовах нової соціальної реальності вітчизняного суспільства, запорукою здоров'я людини можливо бути активність соціально здорової особистості, здатної вибирати здоров'яконструктивні життєві стратегії в умовах стилезиттєвої плюралізації та соціально-сміслової аномії. Виходячи зі специфіки світоглядних засад сучасної медицини, ефект медикалізації полягає в ігноруванні духовності людини та культивуванні матеріалістичного розуміння людської сутності, десакралізації здоров'я. Аргументовано, що власні духовні устремління особистості, її ціннісні трансформації, сила таких феноменів, як віра, надія і любов, сприяють виходу людини на новий рівень самосвідомості, світогляду, розуміння власного внутрішнього світу та свого місця у соціальному бутті.

ВИСНОВКИ

У висновках узагальнюються результати дисертаційного дослідження, наводяться основні науково-теоретичні положення, котрі полягають в розкритті феномену здоров'я в дискурсі соціального буття людини.

Проведений аналіз дає можливість зробити наступні висновки:

1. Здоров'я у своїй цілісності є багатоаспектним феноменом і являє собою складну систему, функціонування якої детермінується медико-біологічними,

науково-технічними, екологічними, соціально-політичними, екзистенційними, духовно-моральними та іншими чинниками. Історія розвитку філософських поглядів на здоров'я людини пов'язана зі зміною світоглядних концепцій, що домінували в конкретну культурно-історичну епоху. В контексті соціально-філософського осмислення здоров'я є таким способом існування людини, який характеризується наявністю гармонії у взаємодії двох людських світів: внутрішнього і зовнішнього. В сфері соціального буття має місце інтеракція цінностей особистості із аксіосферою соціуму. Позбавлення від нездоров'я починається з усунення будь-яких перепон для цього у самій людині, тобто шляхом зміни ставлення людини до себе, свого здоров'я, соціального оточення, життя.

2.Методологічними основами соціально-філософського осмислення феномену людського здоров'я є його аналіз з позицій духовного буття та необхідність застосування постнекласичних прийомів дослідження. Завданням філософії здоров'я є формування нової моделі сучасної парадигми, побудованої на принципах саморозвитку особистості у динамічних природному та соціокультурному середовищах.

3.Здоров'я як екзистенціал в контексті соціально-філософського осмислення, являє собою особливий спосіб буття-у-світі, який співвідноситься зі станом екзистенційної гармонії між внутрішньоперсональним буттям і зовнішнім, соціальним буттям людини, при якому її існування не є інтенційно автономним щодо суспільства, а мислиться цілісно, разом з ним.

4. Персоналістичний контекст нездоров'я проявляється у спонуканні до переосмислення аксіологічного простору особистості, відкритості перед собою, взаємодії із соціумом на новому духовно-екзистенційному рівні; у вихованні здатності самостійно підтримувати власне здоров'я; формуванні нових знань про себе та вмінні відновлювати власну цілісність, ідентичність, встановлювати екзистенційну гармонію.

5.Стан фізичного здоров'я людини залежить від стану її духовного здоров'я. Духовно-моральна сфера буття суспільства сприяє веденню людиною здорового способу та стилю життя. Для підтримання і збереження здоров'я людини необхідними є удосконалення і гармонізація її життєвого простору, урівноваження індивідуальної моральності з суспільними еталонами та трансформація утилітарного ставлення індивіда до свого здоров'я у ціннісно-світоглядне.

6.Соціальне здоров'я являє собою систему взаємодії особистості, природи та суспільства, складовими якої є повноцінна духовно-моральна стабільність людини і соціуму, екологічна гармонія, можливість самореалізації в її соціальній ефективності. Осмислено проблеми соціального здоров'я засобами

соціобіотехнологій як високотехнологічних можливостей для трансформації нездоров'я у здоров'я шляхом впливу на тіло людини. Термін «соціобіотехнології» дає змогу виокремити соціальні аспекти біотехнологій як специфічної потреби людини в медичній допомозі, а також розкрити загальний вплив сучасних технологій на суспільне життя.

7. Людиновимірність соціобіотехнологізації здоров'я полягає в опосередкуванні біологічними технологіями відносин людини з людиною, інтегруванні людини у техносферу та її перетворенні в елемент технічної реальності. Вирішення проблем зі здоров'ям за допомогою соціобіотехнологій веде до десакралізації здоров'я, зникнення необхідності духовної активності людини, зміщення акценту на вертикалі цінностей людського духу від духовного до тілесно-матеріального. За умов міфологізації соціобіотехнологій та природничо-наукової некомпетентності більшості населення, містифікації наукових досягнень та маніпуляції свідомістю при формуванні суспільної думки щодо впровадження соціобіотехнологічних здобутків у життя активується не раціональна, а емоційно-чуттєва компонента суспільної свідомості.

8. Медикалізація являє собою соціокультурний феномен, який взаємодіє з людиною на духовному рівні. В процесі медикалізації змінюється світогляд людини, її ставлення до власного здоров'я, до самої себе та інших людей у соціальному бутті; модифікується культура, засоби, умови та способи вирішення проблем зі здоров'ям, які внаслідок процесу медикалізації розглядаються як медична проблема. Серед соціокультурних наслідків процесу медикалізації: формування пацієнтської свідомості, тенденцій до патологізації та аутопатологізації життя суспільства і конкретної людини; стимулювання надмірної стурбованості за своє здоров'я і, водночас, відчуження людини від самої себе, руйнування здатності до самоаналізу, узгодження власного внутрішнього світу; формування тілесної та психологічної складових особистості відповідно до встановлених соціальних еталонів.

9. В контексті аутопатологізації буття людини і суспільства активується проблема самоідентифікації особистості. Для вирішення біоетичних питань, пов'язаних із клонуванням та трансформацією людської тілесності, необхідним є визначення межі, до якої людина може змінюватись, залишаючись при цьому людиною. У даному контексті самоідентифікація полягає в усвідомленні людиною власної антропної суті, людського в самій людині. З іншого боку, нездоров'я може спонукати особистість здійснити ревізію стану власної самоідентифікації, перевіряючи персональну систему цінностей і випробовуючи здатність особистості протистояти стражданням.

10. Проблема здоров'я пов'язана із феноменом свободи. Нові патології, які розкриваються в процесі медикалізації, спонукають людину до

відповідальності за власне здоров'я, яка може бути втілена у свободу духовного пошуку, у можливість вибору стилю життя та формування простору свого соціального існування.

11. В реаліях сучасної України проблема здоров'я у дискурсі соціального буття людини продукує формування нових підходів до суті концепції розвитку людини. Зважаючи на прояви соціального нездоров'я сучасного українського суспільства, необхідним є посилення державного контролю в галузі соціобіотехнологій, яка через проблему здоров'я впливає на людину та її соціальне буття. Дослідження ціннісного статусу феномену здоров'я завдяки використанню концепту «медикалізація» зумовлює поглиблення розуміння процесу соціокультурної взаємодії людини та медицини на різних рівнях.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Іванов О. О. Здоров'я людини у контексті соціальної філософії / О. О. Іванов // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. — Одеса, 2012. — № 1 (51). — С. 43—48.

2. Іванов О. О. Сучасні біотехнології та філософія здоров'я / О. О. Іванов // Наукове пізнання: методологія та технологія. — Одеса, 2012. — № 2 (29). — С. 61—66.

3. Іванов О. О. Медикалізація здоров'я і духовне буття людини / О. О. Іванов // Вісник Інституту розвитку дитини. — К., 2012. — № 25. — С. 35—40.

4. Іванов О. О. Хвороба в духовних вимірах особистості: соціально-філософський аспект / О. О. Іванов // Грані. — Дніпропетровськ, 2013. — № 3 (95). — С. 28—33.

5. Иванов А. А. Экзистенциальные смыслы здоровья в социальном бытии человека / А. А. Иванов // Культура народов Причерноморья. — Симферополь, 2013. — № 245 — С. 168—172.

6. Іванов О. О. Здоров'я людини на перетині економіки та освіти / О. О. Іванов // Освіта та економіка: у пошуках діалогу: у 2-х томах. — Одеса: «ВМВ», 2012. — Т.1. — С. 49—50. — (Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 5-7 квітня 2012 р.)

7. Іванов О. О. Біотехнологія як засіб осмислення соціального в контексті філософії здоров'я / О. О. Іванов // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. — Одеса, 2012. — № 2 (52), (додаток). — С. 41—42. — (Матеріали міжнародної наукової конференції «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання», Одеса, 2-3 жовтня 2012 р.)

8. Іванов О. О. Здоров'я як духовна проблема соціального буття людини / О. О. Іванов // Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського

факультету — 2013", 16–17 квіт. 2013 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. — К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. — Ч. 8. — С. 83—85.

9. Іванов О. О. Феномен здоров'я в контексті філософії древніх слов'ян / О. О. Іванов // Східні слов'яни: історія, мова, культура, переклад : Матеріали VI Всеукр. наук.-метод. конф., 17-18 квіт. 2013 р. — Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. — С. 24—26.

10. Іванов О. О. Біотехнологізація та медикалізація здоров'я: панацея чи пастка? / О. О. Іванов // Антропологічні виміри філософських досліджень: матеріали 2-гої міжнародної наукової конференції, Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 р. — Дніпропетровськ : ДНУЗТ, 2013. — С. 54—56.

11. Іванов О. О. Політичний аспект феномену здоров'я крізь призму його біотехнологізації та медикалізації / О. О. Іванов // Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. — Луцьк : Вежа-Друк, 2013. — С. 53—55.

12. Іванов А. А. Феномен здоров'я в контексте ноосферної концепції В. І. Вернадського / А. А. Іванов // В. І. Вернадский и глобальные проблемы современной цивилизации: Международная конференция [тезисы]. — Симферополь : ИТ «АРИАЛ», 2013. — С. 63. — (рус., укр., англ).

АНОТАЦІЯ

Іванов О. О. Здоров'я у дискурсі соціального буття людини. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2013.

Дисертація присвячена соціально-філософському дослідженню проблеми здоров'я в контексті трансформації сучасного суспільства, гармонійної взаємодії індивідуального та соціального.

В ході дослідження розкрито ретроспективу поглядів щодо філософії здоров'я людини у зарубіжній і вітчизняній філософії, світоглядні засади поняття здоров'я в різних парадигмах мислення. Проаналізовано феномен здоров'я у дискурсі соціально-філософських рефлексій, взаємозв'язку із соціокультурними ідеалами, у викликах науково-технічного прогресу. Обґрунтовано теоретико-методологічні підходи аналізу даного феномену, доцільність холістичного його трактування. Здійснено рефлексію поняття здоров'я в екзистенційному вимірі соціальності людини, в контексті самоідентифікації та смисложиттєвих самовизначень особистості. Досліджено

взаємозв'язок духовного та тілесного, вплив соціобітехнологізації, медикалізації на здоров'я людини, її соціальне та духовне життя. Аргументовано ціннісні аспекти духовних трансформацій особистості в модусах технократичного мислення, екзистенційних смислів, соціокультурних змін у сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: здоров'я, нездоров'я, соціальне буття, духовність, гармонія, екзистенціал, особистість, свобода, соціобітехнології, медикалізація, десакралізація.

АННОТАЦІЯ

Иванов А. А. Здоровье в дискурсе социального бытия человека. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2013.

Диссертация посвящена социально-философскому исследованию проблемы здоровья в контексте трансформации современного общества, жизненного мира человека, гармоничных отношений индивидуального и социального. Раскрыта ретроспектива взглядов философии здоровья человека в зарубежной и отечественной философии, мировоззренческие основы данного вопроса с точки зрения западной и восточной парадигм мышления. Осмыслен феномен здоровья в дискурсе социально-философских рефлексий, взаимосвязи с социокультурными идеалами, вызовах научно-технического прогресса. Доказано, что феномен здоровья является сложной системой, детерминируемой факторами медико-биологического, научно-технического, экологического, социально-политического, экзистенциального, духовно-морального характера и т. д.

Обоснованы теоретико-методологические подходы социально-философского анализа феномена здоровья, необходимость его трактования с позиций холизма. Осуществлена рефлексия понятия здоровья в экзистенциальном измерении социальности человека, в контексте самоидентификации и самоопределений личности. Рассмотрен феномен болезни, нездоровья как экзистенциальной проблемы бытия человека. В контексте философии здоровья прослежен духовный путь нездоровья от телесных изменений, изменений в социальном бытии человека, способе и стиле его существования до изменений в сознании и способах мышления. Раскрыта проблема инвалидности в контексте социальности: инвалидность отчуждает человека как от себя самого, так и от общества. Экзистенциальные смыслы такого отчуждения находятся в сфере страхов человека как сфере его

неистинного бытия. Осмыслены эсхатолого-онтологические подходы в контексте «здоровье – нездоровье». Процесс возобновления полной персональной идентичности после прихода болезни невозможен без активных духовных усилий больного.

Исследована взаимосвязь духовного и телесного в человеке, влияние социобитехнологизации, медиализации здоровья человека на его социальную и духовную жизнь. Снижение уровня здоровья населения в условиях духовно-морального кризиса рассматривается как механизм защиты общества от духовной деградации. Осмысление человеком духовных истоков собственного материального существования, формирование нового мировоззрения, философских взглядов на экологию собственного духа, энергию человеческой мысли, развитие духовного самосознания является одним из условий решения проблемы здоровья человека.

Аргументированно ценностные аспекты духовных трансформаций личности в модусах технократического мышления, экзистенциальных смыслов, социокультурных изменений. Раскрыта проблема существования человека в условиях внедрения социобиотехнологий, которые могут изменить природу человека, отчуждая его от самого себя. В условиях социального нездоровья современного украинского общества социобиотехнологии, выступая инструментом власти, открывают путь к прагматизации и десакрализации здоровья. На основании социально-философского анализа триады «здоровье-ментальность-социобиотехнологии» показаны изменения мировоззрения человека в сторону технократического мышления, что несет угрозу превзойти ценность самого человека, нивелируя его морально-этические императивы, поведенческие нормы в социальном бытии. Обусловлена необходимость продуцирования новых стратегий мышления – биоэтики, стратеги витальности и др. В контексте геобиосоциальности осмыслен потенциал ноосферного мышления с точки зрения возможности духовно объединить мир.

Процессы медиализации ставят под медицинский контроль проблемы социализации, коммуникации, самоидентификации личности и т. д. Осмыслен феномен здоровья в контексте «био-власти», где объединены потребности человека и возможности государства. Благодаря человеческому телу, здоровье становится объектом экономических отношений, коммерциализации. Эффект медиализации состоит в игнорировании духовности и культивировании материалистического понимания сущности человека. Аргументировано, что духовные устремления личности, её ценностные трансформации, сила таких феноменов, как вера, надежда, любовь способствуют выходу человека на новый уровень самосознания, мировоззрения, понимания своего внутреннего мира и места в социальном бытии.

Ключевые слова: здоровье, нездоровье, социальное бытие, духовность, гармония, экзистенциал, личность, свобода, социобиотехнологии, медицинализация, десакрализация.

ANNOTATION

Ivanov O. O. Health in the discourse of the human social being. – Manuscript.

Dissertation for the PhD degree in philosophy, specialty 09.00.03 – social philosophy and the philosophy of history. – State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”. – Odessa, 2013.

The thesis is devoted to the study of social and philosophical problems of health in the context of the transformation of modern society, human life world, harmonious personal and social relationships.

In the course of the study the retrospective of views on the philosophy of health in foreign and national philosophy, philosophical principles of the interpretation of this concept in the Western and Eastern paradigms of thinking are revealed. The phenomenon of health is analyzed in the discourse of socio-philosophical reflections, in the relationship with socio-cultural ideals of the scientific and technological progress. The theoretical and methodological approaches to the analysis of this phenomenon, the appropriateness of its holistic interpretation are grounded. The investigation of the concept of health in the existentialistic dimension of human social being is done as well as in the context of self-identification and self-determination of personality. The relationship between spirituality and physicality, the impact of the socio-biotechnologization and medicalization on the human health, human's social and spiritual life are researched.

Keywords: health, ailment, social being, spirituality, harmony, existential, personality, meaning, freedom, socio-biotechnologies, medicalization, desacralization.

До моменту подання тексту дисертації на розгляд кафедри,
робота здійснювалась під керівництвом
завідувача кафедри філософії та соціології
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
академіка, доктора філософських наук, професора,

Кавалерова Анатолія Івановича

Підписано до друку 14.10.2013
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x90/16
Тираж 110 прим. Папір друкарський. Ризографія.
Інформаційно-видавничий центр
ПНПУ імені К. Д. Ушинського
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26